

Honoris Causa

Universitat de Lleida

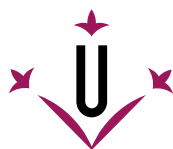
**Manassé
Esoavelomandroso**

HONORIS CAUSA

INVESTIDURA COM A DOCTOR

HONORIS CAUSA DEL SENYOR

MANASSÉ ESOAVELOMANDROSO

Universitat de Lleida

Recull de les intervencions i lliçons pronunciades en l'acte d'investidura com a doctor *Honoris Causa* de la Universitat de Lleida del senyor Manassé Esoavelomandroso, que es va fer al Saló Víctor Siurana del Campus del Rectorat, el dia 18 d'octubre de 2023.

© Edicions de la Universitat de Lleida, 2024

Disseny i maquetació: Edicions i Publicacions de la UdL

Fotografia de portada: Audiovisuals de la UdL

Per a més informació, visiteu la web de la Universitat de Lleida

ÍNDEX

Salutació	
Mgfc. Sr. Jaume Puy Llorens	6
<i>Laudatio</i>	
Dr. Albert Roca	8
<i>Laudatio</i>	
Sr. Ferran Iniesta	13
<i>Laudatio</i>	
Sra. Isabel Santaulària Capdevila	17
Acte de doctorat <i>Honoris Causa</i>	
Sr. Manassé Esoavelomandroso	20
Discurs de cloenda	
Dr. Mamy Ravelomanana	24
Discurs de cloenda	
Mgfc. Sr. Jaume Puy Llorens	27
Castellà	33
Français	46
English	64

SALUTACIÓ

MGFC. SR. JAUME PUY LLORENS

Bon dia,

En primer lloc, em plau saludar als membres d'aquesta taula:

- Secretaria General de la Universitat de Lleida,
- President del Consell Social de la Universitat de Lleida,
- Degana de la Facultat de Lletres de la Universitat de Lleida,

Així mateix, també saludo als membres de la taula de la Universitat d' Antananarivo

- Magnífic rector de la Universitat,
- Degana de la Facultat de Lletres,
- Digníssimes Autoritats acadèmiques i civils,
- Membres de la nostra Comunitat Universitària i de la Universitat d' Antananarivo,
- Senyores i Senyors,

Benvinguts, benvingudes, a l'acte d'investidura del senyor Manassé Esoavelomandroso com a Doctor *Honoris Causa* per la Universitat de Lleida.

La importància i el valor que la universitat dóna a aquest nomenament, que és el més alt honor que aquesta institució concedeix, es posa de manifest en la solemnitat d'aquest acte, marcat per un ritual antic i d'un alt valor simbòlic.

LAUDATIO

DR. ALBERT ROCA

Sento una emoció enorme per aquest regal que m'ha donat la vida i, com sempre que es rep un regal, vull començar per agrair-ho: a la Universitat de Lleida, i en particular al rector Jaume Puy, que immediatament va donar suport a la iniciativa, i als directors de departament Imma Lorés i Antoni Jové, per impulsar-la; també a la Universitat d'Antananarivo, representada pel rector Mamy Ravelomanana, que ha fet possible una nova modalitat en el ritual del doctorat *Honoris Causa*, gràcies a la implicació de la degana Fanja Ralinirina i de la directora de departament Helihanta Rajoanarison. I, finalment, també vull assenyalar el meu agraïment a Casa Àfrica, del Ministeri d'Assumptes Exteriors, Unió Europea i Cooperació espanyol, perquè sense el seu suport, encarnat en el seu director, José Segura, i en els seus responsables, Juan Jaime i Estefanía Calcines, no podríem haver superat les dificultats fins ara desconegudes d'una cerimònia doble i híbrida, ni podríem haver comptat amb la primera història de Madagascar traduïda al castellà a través d'Edicions Bellaterra.

Però el meu agraïment s'estén a molta més gent, a partir del mateix professor Manassé Esoavelomandroso, simplement Manassé per a mi, començant per la seva família, i així espero expressar-ho en les paraules que segueixen.

Quan vaig conèixer Manassé, el departament ja havia completat el gruix de la reconstrucció de la historiografia malgaixa, un veritable model de descolonització inclusiva, i encara que la via oberta segueix transitada fins ara, la llarga crisi dels vuitanta a Àfrica havia esgotat la universitat a Madagascar, com en tants països africans. No obstant això, i malgrat les circumstàncies, amb el pas de la Universitat de Madagascar a la d'Antananarivo, Manassé va tornar a liderar una nova reinvençió del departament. Amb la creació de la Secció (*fil·lière*) de Ciències Socials del Desenvolupament, va començar a promoure la mirada cap al futur, a partir d'una memòria més científica i alhora més consensuada políticament, així com de la gran capacitat de recerca sobre el terreny forjada

en la miriada d'històries locals recollides per tota l'illa sota la direcció del professorat del departament. El resultat va ser que, durant dècades, el Departament d'Història s'ha convertit en un soci indefugible en qualsevol projecte de desenvolupament d'una certa envergadura; projectes que, a la Gran Illa, es van veure gairebé obligats a considerar els condicionants sociohistòrics en tota la seva diversitat i des del rigor de la recerca científica, una cosa altament infreqüent en el món de la cooperació. Ha estat una sort i un honor poder participar en aquesta singladura i m'agradaria explicar-ho a partir de tres moments en els quals es van condensar ensenyaments que vull compartir amb vosaltres.

Aquests tres moments són un seminari que el professor Manassé Esoavelomandroso va impartir a Barcelona, organitzat pel Centre d'Estudis Africans; un menjar a París, on el difunt Jean Devisse em va convidar a casa seva juntament amb alguns dels seus doctòrands avantatjats, i una trobada en una oficina d'una agència ministerial d'Antananarivo, on exercia de conseller per a qüestions de desenvolupament... Tots tres van ser molt a principis dels noranta (entre 1991 i 1992, en plena vaga general, quan iniciava la meua recerca sobre el terreny a Madagascar, i encara recordo la impressió que em va causar en cadascuna d'aquelles tres ocasions; unes impressions que s'han mostrat extraordinàriament duradores, i ho puc dir més de trenta anys després).

1) A Barcelona, juntament amb un grup d'estudiants enlluernats per l'arribada de coneixement des del Sud, vaig comprendre que el desenvolupament no era en essència una qüestió d'economia ni, encara menys, de tecnologia, sinó que, primer de tot, era cosa de política, i amb majúscules, no simple política «politiquera». Sens dubte, no era la primera vegada que m'acostava a un tal enfocament, però la implicació personal de Manassé li conferia una rotunditat que semblava provar-ho, i, sobretot, obligava a tenir-ho en compte. El desenvolupament implicava, doncs, el poder de la gent, que s'organitzaven en col·lectius, dotats de memòria i d'identitat, i constituïen subjectes de dret amb tanta legitimitat com els individus, però amb implicacions ben diferents —i fins ara ignorades— per a la societat del futur. Amb la «democràcia primer» d'Amartya Sen no n'hi havia prou... Si, com molt més tard va proclamar amb una senzillesa que desarma, «l'ètnia no es pot oposar a l'estat perquè en forma part», les regles de dret positiu heretades de la colonització i sancionades per la Declaració universal dels drets

humans eren i són insuficients. La societat global, de la qual es començava a parlar en aquests termes, hauria de ser inclusiva, en sentit profund, admetent les diferències epistemològiques i jurídiques que es percebien en el si de la societat malgaixa, molt més enllà del cosmopolitisme amb el qual es vol liquidar tan sovint el desafiament de la diversitat.

2) A París vaig aprendre que, en contra de les aparences, sovint recalcitrants, la fraternitat podia i havia de ser la primera de les virtuts acadèmiques. I no parlo del corporativisme, sinó de la transparència i de la generositat en compartir el coneixement, enteses com a necessitats, viscudes gairebé com a imperatius categòrics, del mateix ésser científic. El catedràtic de la vella escola havia cuinat aquell dia per als seus deixebles —tots ells ja mestres en les seves pròpies universitats, si no influents en els seus governs. I va decidir incloure'm en la invitació, perquè jo era, al meu torn, deixeble d'un d'ells, i estava de pas per París: la confiança, doncs, explica la invitació. No es van esborrar les jerarquies (múltiples i diverses a Madagascar, Catalunya o Portugal), però la conversa, a més de molt amistosa, va ser franca, sense ocultar ni coneixements ni buits: i ningú es va exposar més en aquest sentit que Manassé, sabent que la meua tesi volia versar sobre Madagascar. Ja llavors vaig considerar un privilegi ser en aquell apartament farcit de llibres de Vincennes, i anys més tard em va permetre entendre per què Manassé va ser la peça crucial en l'articulació del màster Cultures i Desenvolupament a l'Àfrica; per què va arrossegar el professor Gabriel Rantoandro a prendre'n el relleu; per què tots dos oferien el seu saber sense restriccions, convençuts que serien correspostos de la mateixa manera, que la necessitat científica, i també humana, era mútua. Enfront de la perfídia que sembla retronar sordament en les tertúlies de la recerca, davant d'imperatius pretensiosos com el falsacionisme popperià, Manassé s'apuntava a una espècie de «Càritas acadèmica».

3) I, per a finalitzar, en aquella oficina ministerial de Tana, com es coneix popularment Antananarivo, i que em va costar qui-sap-lo trobar en una època en la qual travessava la ciutat a peu, pujol amunt i pujol avall, vaig captar com en cap altra ocasió que la recerca científica creixia a través de xarxes, i que l'aliment d'aquestes xarxes era l'hospitalitat. De les recomanacions de Manassé, que em va concedir el seu temps preciós, en van

sorgir persones que em van acollir amb una generositat que mai oblidaré, persones ben diverses, com l'enyorat Emmanuel Fauroux i Sophie Goedefroit, tots dos de l'IRD; com Gion Cavalzar, de la cooperació suïssa, o com Gabriel Rantoandro, de la Universitat d'Antananarivo, abans encara que el professor Esoavelomandroso es convertís en el meu pare acadèmic a la Gran Illa. Aquestes xarxes, assentades sobre un sistema de «reciprocitat generalitzada», com diria un antropòleg, o simplement sobre la confiança personal, com veuria qualsevol persona, s'han convertit durant la meua vida en un àmbit de retroacció continuada, que sempre et permet «reenganxar-te», sumar a una recerca encara que l'hagis abandonat durant algun temps.

I aquest era i continua sent el camí: *inclusivitat, fraternitat i hospitalitat*. Virtuts comunitàries heretades dels ancestres, ben lluny d'individualismes metodològics, assenyalen la senda de les ciències socials —inclosa la història—, sempre condicionades per la falta d'experimentació, i més en aquesta època de personalització tecnològica del que podríem dir-ne la «transrealitat», començant per les identitats. En aquest bosc cada dia més dens i confús d'informacions, les tres virtuts apel·len a un esforç comú ben conegut per les societats malgaixes, un esforç que promou la comprensió dels *col·lectius* com a tals, la *transparència* imprescindible per a la contrastació científica i les *xarxes* necessàries per sumar enfocaments diferents, l'única manera d'acostar-se a la diversitat global.

El lema de la Universitat d'Antananarivo correspon a aquesta mena d'institució, «Izay adala no toa an-drainy», que es podria traduir com «Boig qui no vulgui superar el pare», una versió malgaixa de la cèlebre frase, atribuïda a Bernat de Chartres, «Som nans a collibè de gegants: per això, hi veiem més i més lluny», o de la paràbola dels talents, totes emblemàtiques de l'esperit de progrés científic. Però l'obra de Manassé Esoavelomandroso, que respon a aquest ànim, ens recorda al mateix temps per què a Madagascar les autoritats són denominades *raiamandreny*, és a dir, 'pare i mare', atès que, sense els valors que representen i actualitzen, no és possible prendre decisions efectives, ni tan sols en intentar aplicar el mètode científic. Gràcies, Manassé.

LAUDATIO

SR. FERRAN INIESTA

Sr. Puy i Llorens —Rector Magnífic de la Universitat de Lleida—, Sr. Ravelomanana —Honorable Rector de la Universitat d'Antananarivo—, respectables autoritats —acadèmiques i de Casa Àfrica—, il·lustres companys i estimats estudiants de totes dues universitats, rebeu la meua salutació més sincera, amb motiu d'aquest homenatge que avui fem, tots plegats, al professor Manassé Esoavelomandroso.

La primera pregunta que es planteja als qui no el coneixen, a Catalunya i a Madagascar, és saber com universitats de dos països tan llunyans i sense vincles colonials han establert relacions científiques prou estables per atorgar un doctorat *Honoris Causa* a algú del gran Sud, sense ser un personatge polític (Nelson Mandela) o un literat (Ngũgĩ wa Thiong'o). Però els camins dels humans, per sort, són sorprenents i de vegades les anècdotes poden obrir portes i traçar solcs imprevistos.

El 1983 hauria d'haver anat a Moçambic, però fer-ho amb un nen molt petit en un país en guerra va desviar el meu camí cap a l'altra banda del canal: en lloc de treballar com a historiador d'Àfrica a la Universitat Mondlane, em van contractar com a filòleg a la Universitat de Madagascar, on també vaig impartir cursos d'història africana al Departament d'Història, que dirigia Manassé Esoavelomandroso. Al principi col·legues, a poc a poc amics, vam col·laborar durant quaranta anys amb el suport creixent d'un jove antropòleg català (el Dr. Roca, de la UdL), que es va convertir en un especialista en el poble sakalava i en un excel·lent analista de l'evolució social contemporània de l'illa. En els nostres equips de recerca sobre Àfrica, les universitats de Barcelona i Lleida han col·laborat amb la Universitat d'Antananarivo i els intercanvis han estat regulars en ambdues direccions, fins i tot creant un potent màster en ciències socials des del 2010 fins avui.

És impossible retre homenatge a Manassé Esoavelomandroso sense parlar abans de l'home, de la seva energia, de la seva visió de conjunt en la història i en la política, de la seva sensibilitat pels febles davant els excessos de poder, del seu compromís amb la ciència i la política, del seu recurs a la sociologia marxista sense perdre mai el seu amor per la saviesa antiga, de la seva lleialtat als amics i a les tradicions antigues, de la seva capacitat de respectar els llegats històrics sense negar-se mai a acollir elements innovadors procedents d'altres llocs. En els seus articles científics, en els seus treballs sobre la història i el futur de Madagascar, en les seves comunicacions directes en conferències, en màsters o en activitats polítiques, sempre va ser lúcid, crític, però sense cedir mai al desànim i sense desmobilitzar ni els investigadors ni els activistes. Aquest home, desbordant de vitalitat, enamorat de les seves filles i de la seva família, ha aconseguit harmonitzar la seva reialesa hereditària —és un rei de la dinastia Maroseranana, el llinatge reial més antic de l'illa—, la seva fe cristiana —Església luterana—, la seva professió d'historiador i el seu compromís polític —partits Monima i Leader Fanilo— sense vacil·lar.

Cal fer un esment especial de la seva contribució a la ciència i a la política. Puc donar testimoni del seu lideratge brillant i creatiu al Departament d'Història (UER) durant els temps foscos dels anys vuitanta, del seu sòlid lideratge científic en la revista d'història *Omaly sy Anio (Hier et Aujourd'hui)*, dels seminaris anuals a Iafay, de les conferències internacionals bianuals sobre història malgaixa, de l'aliança amb arqueòlegs amb l'objectiu de dotar la Gran Illa d'una història basada en les tradicions orals i en l'excavació de jaciments. De fet, homes i dones que s'agrupaven al voltant del professor Esoavelomandroso (Rantoandro, Rajaonah, L. Rabearimanana, Manjakahéry o Raïnibé, entre d'altres) van desenvolupar els coneixements portats de fora (Grandidier, Ferrand, Ottino, etc.), amb rigoroses investigacions de cada poble i regió malgaixos. «L'enigma més bonic del món», el gran debat sobre l'origen dels pobles malgaixos, continua sent un misteri, però la història de la Gran Illa és avui molt més rica, més coneguda i oberta a l'obra dels continuadors.

M'agradaria acabar aquest breu homenatge a la gran feina de Manassé Esoavelomandroso parlant de la seva contribució al mètode històric, que ofereix a les joves generacions d'investigadors africans i malgaixos: una ciència s'ha de fer des de dins, des de cada

poble, des de cada espai local i des de cada entorn concret, sense perdre mai de vista el moviment global d'altres pobles i altres regions del món. Sense aquest «re-coneixement» de les històries dels pobles —especialment dels marginats, vençuts o perifèrics—, només hi haurà neocolonialisme ideològic. El professor Esoavelomandroso —un mahafaly, del sud-oest de l'illa— sap bé que la història dels grans centres polítics i dels estats nació actuals no reflecteix realment la realitat i la sensibilitat de la gent que no té accés al control del *fanjakana* ('estat'). Sense coneixement científic ni consciència del seu propi passat, cap cultura pot avançar i, el que és pitjor, no pot oferir res als altres pobles. No és estrany que dos perifèrics —catalans—, l'Albert Roca i jo mateix, hagin pogut harmonitzar la seva feina, recerca i il·lusions amb les d'un perifèric del país mahafaly.

Gràcies, doncs, a Manassé Esoavelomandroso pel ric llegat que deixa en la ciència històrica, però també en l'essencial política de proximitat, especialment en aquests temps convulsos de la globalització moderna. Benvolgut company, amic i germà, que les persones vives i els avantpassats t'acompanyin sempre i que Zanahary ('Déu') guiï els teus passos.

LAUDATIO

SRA. ISABEL SANTAULÀRIA CAPDEVILA

Rector Magnífic de la Universitat de Lleida,

Digníssimes autoritats acadèmiques i claustrals,

Com a degana de la Facultat de Lletres, em sento profundament honrada de donar suport a la proposta del professor Manassé Esoavelomandroso com a doctor *Honoris Causa* per la nostra universitat.

No em correspon explicar els mèrits que ja s'han destacat, però voldria subratllar-ne un que és molt estimat per la facultat que humilment represento.

Com va argumentar Edward Said, l'imperialisme no és només un projecte polític, econòmic o militar, sinó que també —i és molt important— opera en el terreny cultural i ideològic.

El desafiament, per tant, per ser plenament eficaç, ha d'eliminar també la subordinació de la ment a l'imperialisme, tal com va exposar brillantment l'escriptor kenyà Ngũgĩ wa Thiong'o. La descolonització, al cap i a la fi, és un procés de resistència cultural que depèn de recuperar la història i reescriure-la amb el propòsit de tornar a legitimar l'autodeterminació i la identitat nacional, lliure de les constriccions imposades pel passat colonial i imperialista.

Per a pensadors com Michel Foucault, Roland Barthes o Hayden White, l'escriptura de la història és, fonamentalment, un art poètic. I si la història és, implícitament, una disciplina artística, té l'enorme poder d'imaginar una visió que va més enllà dels fonaments colonials i imperialistes i que desafia l'autoritat de l'Occident blanc, un esforç que ha estat l'obra vital del professor Esoavelomandroso.

Considerats tots els arguments i exposats tots els fets, sol·licito amb tota consideració i prego que s'atorgui al Sr. Manassé Esoavelomandroso el grau de doctor *Honoris Causa* per la Universitat de Lleida.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

DR. MANASSÉ ESOAVELOMANDROSO

Rector de la Universitat d'Antananarivo,

Degana de la Facultat d'Humanitats d'Antananarivo,

Distingits convidats,

Senyores i senyors,

Vull començar agraint al rector de la Universitat de Lleida, a la degana de la Facultat de Lletres de la Universitat de Lleida i al claustre de professors de la Universitat de Lleida que hagin acceptat la proposta dels meus padrins, els Srs. Albert Roca, professor de la Universitat de Lleida, i Ferran Iniesta, professor de la Universitat de Barcelona, i m'hagin concedit el títol de doctor *Honoris Causa*. També vull agrair el seu suport a Casa Àfrica, del Ministeri d'Afers Exteriors, Unió Europea i Cooperació espanyol.

Aquesta iniciativa de la prestigiosa Universitat de Lleida m'honra i, més enllà de la meua humil persona, honra el meu Departament d'Història, la meua Facultat de Lletres i la meua Universitat d'Antananarivo.

En rebre aquesta distinció, penso en els meus col·legues que han passat a millor vida, sense els quals no hauria pogut prosperar en un entorn de treball estimulant. Voldria donar les gràcies als meus col·legues que encara viuen, certament en condicions difícils, i que veuen desaparèixer davant els ulls els resultats dels seus esforços i sacrificis: la suspensió indefinida de la publicació de la revista d'història *Omalysy Anio – Hier et Aujourd'hui*–, coneguda a tot el món als anys setanta, vuitanta i principis dels noranta; el cessament de l'edició de la sèrie «Études historiques» ('Estudis Històrics'); la desaparició dels Colloques Internationaux d'Histoire Malgache ('Col·loquis Internacionals d'Història Malgaixa', CIHM), que reunien cada dos anys professors i estudiants de la Facultat de Lletres i Ciències Humanes d'Antananarivo, tradicionalistes i coneixedors de la història

de les nostres regions i especialistes estrangers del passat de Madagascar (procedents d'Europa, dels Estats Units d'Amèrica i d'Àfrica).

Aquests col·legues, tant vius com morts, han format un grup molt unit en el seu desig comú d'aprendre sobre la història de Madagascar i donar-la a conèixer millor. Tenen tot el meu respecte. Admiro els meus col·legues d'avui, alguns dels quals van ser alumnes en el passat, com la Sra. Helihanta Rajaonarison, la dinàmica cap del Departament d'Història, que es va formar en el programa d'arxivística. Es dediquen a formar els joves del país malgrat l'estat d'abandó al qual estan sotmesos, ells i la seua universitat.

També vull expressar la meua gratitud a tots els que ens han prestat la seua ajuda i suport, com l'organització Foi et Justice ('Fe i Justícia'), abans dirigida per l'enyorat Sylvain Urfer i ara per Nicolas Pesle, especialment en l'àmbit de les publicacions.

El Departament d'Història ha obert «seccions de professionalització» (Arxivística, Museologia, Documentació i Ciències Socials del Desenvolupament) sense dotació pressupostària, però amb el suport des d'aquí, de Madagascar (inclòs el del Ministeri de Recerca Científica i Tecnològica per al Desenvolupament, a través sobretot del llavors titular, el Sr. Zafera Rabesa Antoine), i des d'altres llocs, com és el cas de l'ORSTOM (Office de la Recherche Scientifique et Technique d'Outre-mer), avui IRD (Institut de Recherche pour le Développement), gràcies als contactes de Jacques Lombard i Sophie Goedefroit. També m'agradaria donar les gràcies a Philippe Beaujard, del CNRS (Centre National de Recherche Scientifique) i de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHSSS) de París, expert en les societats del sud-est, els treballs del qual mostren clarament com Madagascar encaixa en la història dels mons de l'oceà Índic.

El dinamisme i la influència del Departament d'Història van ser possibles gràcies a la presència de la nostra fada protectora en la persona de la Sra. Rambelison Jeannine —la nostra degana de la Facultat de Lletres en aquella època—, que ens va animar, secundar i defensar en totes les nostres iniciatives. Senyora, voldria expressar-li la meua gratitud i la dels historiadors que van treballar sota la seua autoritat.

Finalment, vull donar les gràcies a la meua família, especialment a les meues filles, que degueren sofrir en veure el seu pare atrapat en el remolí de les seues obligacions

docents i de recerca, de les seues activitats sindicals i de les batalles que exigien els seus compromisos polítics.

Però alguns es deuen preguntar: «Poden anar juntes, la història i la política?».

Els historiadors de tot el món han estat compromesos amb el seu temps. Van ser activistes. Crec que no faig més que seguir els seus passos. Soc, com diuen els meus col·legues catalans, un «perifèric», com ho són els catalans a Espanya; d'aquí, a parer meu, la sensibilitat cap a la diversitat, el respecte per les històries locals o regionals i els poders locals. Sí, història i política poden i han d'anar juntes; sí, la història és important per al compromís polític.

- Com podem imaginar el futur si sabem tan poc del present i ignorem franges senceres del passat?
- Com podem interessar-nos per la vida de les persones del segle *xvi* al *xix* i fer que els estudiants s'hi interessin si som insensibles a la sort dels nostres contemporanis, és a dir, de les persones d'avui?

Senyor Rector de la Universitat d'Antananarivo, gràcies per acceptar organitzar aquesta cerimònia per concedir-me el títol de doctor *Honoris Causa*.

Senyor Rector de la Universitat de Lleida, una vegada més, gràcies per concedir-me el títol de doctor *Honoris Causa*.

Antananarivo, 18 d'octubre de 2023

DISCURS DE CLOENDA

DR. MAMY RAVELOMANANA

Rector Magnífic de la Universitat d'Antananarivo, professor Mamy Ravelomanana,

Rector Magnífic de la Universitat de Lleida,

Estimats col·legues de la Universitat de Lleida,

Estimats col·legues de la Universitat d'Antananarivo,

Estimat Manassé Esoavelomandroso,

Senyores i senyors, honorable públic,

Som aquí reunits, a la Sala de Presidents de la Universitat d'Antananarivo, per celebrar un esdeveniment particularment rellevant: la concessió d'un doctorat *Honoris Causa*.

Per circumstàncies excepcionals, la Universitat de Lleida i el seu rector, Jaume Puy, han delegat el president de la Universitat d'Antananarivo per fer la concessió del títol de doctor *Honoris Causa* per la Universitat de Lleida al professor Manassé Esoavelomandroso.

Aquesta distinció honorífica té un alt valor simbòlic en la mesura que es concedeix a una personalitat el compromís o els treballs de la qual estan d'acord amb l'esperit de la universitat que la concedeix, i per a la qual el treball acadèmic i el pensament crític, que són els senyals d'identitat dels universitaris, continuen sent una prioritat.

El Sr. Manassé Esoavelomandroso és ben conegut pel poble malgaix en general, gràcies a la seva notable carrera política com a antic ministre d'Energia i Mines (1996-1997), ministre d'Industrialització i Artesania (1997-1998) i diputat a l'Assemblea Nacional de Madagascar (1992-1995).

D'altra banda, ha treballat per l'educació i la universitat malgaixes durant més de cinquanta anys, des de 1972 fins a l'actualitat, a la Facultat de Lletres i Humanitats, en qualitat d'historiador.

A aquest reconeixement institucional s'hi uneix ara un reconeixement científic en l'àmbit internacional, ja que, a través d'aquest títol de doctor *Honoris Causa*, la Universitat de Lleida reconeix la labor acadèmica de Manassé Esoavelomandroso, menys coneguda a Madagascar, encara que ha arribat fins a Catalunya i Espanya.

Ha impartit seminaris sobre «Territoris, poders i identitats» i «Canvis polítics de la I a la IV República» a la Universitat de Lleida, i «El segle XIX: el regne de Madagascar o la unificació avortada» i «Visions d'autogovern a Madagascar i Catalunya» a Barcelona.

Els seus treballs científics revelen un nou qüestionament dels esquemes clàssics de la història de Madagascar, com és natural en qualsevol acadèmic, al mateix temps que obren el camí als vincles amb una regió d'Europa, Catalunya, perquè cada poble, cada cultura, cada acadèmic pugui veure's a si mateix com a dipositari i creador de coneixements compartits en benefici de tots.

Els seus col·legues de Madagascar i de Catalunya, a través del seu ensenyament i la seva recerca, en discutiran les anàlisis i els conceptes i els donaran vida.

En presència dels nostres col·legues de la Universitat de Lleida, per delegació del rector Jaume Puy, i en nom de la Universitat de Lleida, li concedeixo el títol de doctor *Honoris Causa* per la Universitat de Lleida i li presento els signes distintius que simbolitzen aquest títol.

DISCURS DE CLOENDA

MGFC. SR. JAUME PUY LLORENS

Em plau adreçar-vos unes paraules i voldria començar expressant la meua satisfacció perquè la Universitat de Lleida hagi pres la iniciativa d'enfortir les relacions acadèmiques i el reconeixement mutu entre les universitats catalanes —o, per extensió, entre les universitats de l'Estat espanyol i d'Europa— i les universitats africanes, i que ho faci amb una fita exemplar: la primera concessió d'un doctorat *Honoris Causa* a un historiador que ha fet la seva trajectòria acadèmica en una universitat africana, al sud del Sàhara, l'il·lustre Dr. Manassé Esoavelomandroso, de la Universitat d'Antananarivo.

En la *laudatio*, el Dr. Ferran Iniesta, professor d'història de l'Àfrica a la Universitat de Barcelona i professor a la Universitat d'Antananarivo durant tres anys, i el Dr. Albert Roca, professor d'antropologia cultural a la Universitat de Lleida, han assenyalat els mèrits que recauen en la figura i en la trajectòria del Dr. Manassé Esoavelomandroso, àmpliament reconeguts per la comunitat internacional i que donen una especial rellevància a aquesta concessió en reconèixer que la memòria de la humanitat només es pot construir des de la diversitat que enriqueix la societat global, des de mirades historiogràfiques múltiples i rigoroses que no amaguin els conflictes passats per poder crear una comunitat global conciliadora i inclusiva.

La construcció d'aquesta comunitat és un clam generalitzat en la nostra societat, i, en particular, també ho és de l'Àfrica al sud del Sàhara, una gran regió amb el major potencial de creixement econòmic en les properes dècades, ja que és la segona regió que més creix, i amb el major potencial de creixement humà, atès que disposa del reservori de joventut més gran del planeta.

El paper protagonista dels pobles africans en la construcció de societats inclusives i la seva voluntat per mostrar-se amb tota la seva personalitat i participar en la resolució

dels problemes del món sovint resten encara ocults sota estereotips construïts per un sistema colonial que va deshumanitzar els pobles sotmesos, negant-los el passat, l'essència i els valors, tal com denunciava Frantz Fanon en la seva obra emblemàtica *Els condemnats de la terra* (publicada post mortem el 1961).

Des d'un altre àmbit científic, però compartint la mateixa essència, l'obra *Epistemologies del Sud* fa una contribució a la reflexió i discussió sobre el coneixement, i posa de manifest que no existeix una única epistemologia, és a dir, que no només existeix l'epistemologia occidental, malgrat la seva hegemonia dominant. I conclou: no és possible que hi hagi justícia social global sense justícia cognitiva global.

Aquesta petita mostra referencial no seria prou veraç ni completa si no hi afegíssim, també, al pensament descolonial, la perspectiva feminista. Sols així es fan evidents els eixos d'opressió que s'entrecreuen: raça, classe i sexe/gènere, com posava de manifest l'autora afroamericana bell hooks, figura clau del feminisme antiracista. Aquesta intersecció ha estat catalogada per Maria Lugones com el constructe central del sistema de poder del món capitalista en què ens trobem immersos.

El Dr. Manassé Esoavelomandroso va ser un precursor de l'aplicació de la perspectiva descolonial del coneixement —quan encara ni s'havia encunyat aquest terme— amb la tasca de revisar i reformular la història de Madagascar, i en conseqüència la seva memòria col·lectiva, a partir de la crítica del llegat de la historiografia colonial. Aquest mèrit és encara més rellevant, atès que ho va fer en una disciplina, la història, que, a diferència de la sociologia o la filosofia, no ha estat gaire receptiva a les propostes descoloniales, com assenyalava la historiadora i professora de la Universitat de Rouen Lissell Quiroz.

El treball científic i universitari del professor Esoavelomandroso ha estat precursor del procés de recuperació de les universitats africanes que lluiten per ser transformadores en les seves societats i territoris, i que, en diferents marcs col·laboradors, com el de l'associació africana d'universitats, afronten els reptes de millorar-ne l'impacte, revisar els seus plans d'estudis i mètodes d'ensenyament, dotar-se de mecanismes de garantia

de qualitat i impulsar la recerca, tot plegat en un context de finançament insuficient, deteriorament de les infraestructures i accés inadequat a l'educació superior universitària.

La Universitat de Lleida, amb l'acte d'avui, confereix continuïtat a una mirada sostinguda i creixent cap al continent veí. Ben abans de l'adopció del Pla Àfrica, que ara la Generalitat de Catalunya renova, la UdL ja havia apostat per promoure les aliances de coneixement amb països del continent africà. En les darreres dècades, la UdL ha impulsat diversos projectes de recerca associats a la convocatòria de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD) i a l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP), entre altres.

També ha impulsat projectes de transferència de coneixement a través de l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional per al Desenvolupament (AECID) o la Xarxa Vives, que dona suport al projecte Fisiàfrica, iniciat a la UdL. Fruit de la col·laboració entre la Facultat d'Infermeria i Fisioteràpia i la Unitat de Desenvolupament i Cooperació, el projecte Fisiàfrica ha permès, a una trentena de joves d'universitats de Moçambic i Gàmbia, graduar-se en Fisioteràpia. Igualment, s'han fomentat projectes a través de les convocatòries pròpies de la Unitat de Desenvolupament i Cooperació de la UdL, focalitzats en les societats al sud del Sàhara.

Pel que fa a la docència, la UdL ha esdevingut una de les primeres universitats que ha integrat com a assignatura la història de l'Àfrica en els seus plans d'estudis; ha impulsat xarxes internacionals d'investigadors amb *partners* africans, com la xarxa Salut, Cultures i Desenvolupament a l'Àfrica (SACUDA) o l'Aliança Intercontinental d'Estudis Urbans, i ha organitzat seminaris internacionals centrats en les societats africanes, com Visions del Món Africà (enguany se'n celebrarà la desena edició) o les Jornades de Gènere i Desenvolupament (vuit edicions), totes dues referents a l'Estat espanyol. De manera particularment significativa, la UdL fou un dels puntals del Màster Euroafricà en Ciències del Desenvolupament: Cultures i Desenvolupament a l'Àfrica (2010-2014), una iniciativa pionera a Europa, reconeguda per la seva qualitat en diversos àmbits, com ara el Grup Compostel·la d'Universitats (Brussel·les, 2013).

Precisament en aquesta darrera iniciativa —un màster ofert per tres universitats africanes (Universitat Cheikh-Anta-Diop, de Dakar; Universitat de Yaoundé 1, i Universitat d'Antananarivo) juntament amb una aliança d'universitats catalanes (Universitat de Lleida, Universitat de Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Universitat Ramon Llull i Universitat Rovira i Virgili)—, el professor Esoavelomandroso hi va tenir una contribució fonamental: va visitar Lleida un parell de vegades i va acollir a Madagascar una de les principals reunions preparatòries.

Assenyalades les aliances africanistes en les quals ha participat la UdL, resulta totalment pertinent fer un agraïment molt especial a Casa Àfrica, vinculada al Ministeri d'Assumptes Exteriors, Unió Europea i Cooperació. Casa Àfrica ha estat un company generós de viatge en tot aquest apropament acadèmic a la realitat africana, des del màster Cultures i Desenvolupament a l'Àfrica (CUDA) a la celebració dels congressos ibèrics d'estudis africans, fins al reconeixement que fem avui al Dr. Manassé Esoavelomandroso amb la concessió d'un doctorat *Honoris Causa*.

L'evolució del seu estat de salut, des de l'inici del procés, ens desaconsellava una cerimònia presencial, però la tecnologia i el suport decidit de Casa Àfrica han estat essencials i han fet possible aquest acte. Casa Àfrica va percebre immediatament la importància cabdal de reconèixer que l'acadèmia també té socis valuosos, indispensables, al Sud, fins i tot a les terres de més enllà del Sàhara i a les seves institucions de recerca.

Agraeixo al Dr. Manassé Esoavelomandroso haver acceptat formar part del nostre claustre de doctors; als professors Albert Roca i Ferran Iniesta, l'apadrinament d'aquest nomenament, i a la Unitat de Desenvolupament i Cooperació de la UdL, haver impulsat, des de fa anys, estudis, jornades i seminaris al voltant del món africà i projectes de cooperació amb universitats africanes.

Desitjo que la UdL, amb actes de reconeixement com el que avui ens reuneix, que apropa i agermana dos continents, contribueixi a fer millor l'acadèmia i la societat. En la consecució d'aquest propòsit, tenim al davant una tasca ingent, que suposa transitar

cap a un món menys desigual, més just, equitatiu, pacífic i respectuós amb el planeta, casa comuna, on es valori i es possibiliti la diversitat des de la unitat. Probablement per arribar-hi es requereix indefectiblement un pas previ, del qual parlava Edgar Morin, és a dir: que l'espècie humana aconseguixi humanitzar la «humanitat». I m'atreviria a dir que cal fer-ho d'acord amb el principi d'universalitat que implica la responsabilitat que totes les persones, allà on es trobin, puguin viure vides dignes sense suportar el pes de la prosperitat material de les altres.

Moltes gràcies per la vostra assistència.

CASTELLÀ

Laudatio, Dr. Albert Roca

Siento una emoción enorme por este regalo que me ha dado la vida y, como siempre que se recibe un regalo, quiero empezar por agradecerlo: a la Universidad de Lleida, y en particular al rector Jaume Puy, que inmediatamente apoyó la iniciativa, y a los directores de departamento Imma Lorés y Antoni Jové, por impulsarla; también a la Universidad de Antananarivo, representada por el rector Mamy Ravelomanana, que ha hecho posible una nueva modalidad en el ritual del doctorado *Honoris Causa*, gracias a la implicación de la decana Fanja Ralinirina y de la directora de departamento Helihanta Rajoanarison. Y, finalmente, también quiero señalar mi agradecimiento a Casa África, del Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación español, porque sin su apoyo, encarnado en su director, José Segura, y en sus responsables, Juan Jaime y Estefanía Calcines, no podríamos haber superado las dificultades hasta ahora desconocidas de una ceremonia doble e híbrida, ni podríamos haber contado con la primera historia de Madagascar traducida al castellano a través de Edicions Bellaterra.

Pero mi agradecimiento se extiende a mucha más gente, a partir del propio profesor Manassé Esoavelomandroso, simplemente Manassé para mí, empezando por su familia, y así espero expresarlo en las palabras que siguen.

Cuando conocí a Manassé, el departamento ya había completado el grueso de la reconstrucción de la historiografía malgache, un verdadero modelo de descolonización inclusiva, y aunque la vía abierta sigue transitada hasta ahora, la larga crisis de los ochenta en África había agotado la universidad en Madagascar, como en tantos países africanos. Sin embargo, y a pesar de las circunstancias, con el paso de la Universidad de Madagascar a la Universidad de Antananarivo, Manassé volvió a liderar una nueva reinención del departamento. Con la creación de la Sección (*filière*) de Ciencias Sociales

del Desarrollo, empezó a promover la mirada hacia el futuro, a partir de una memoria más científica y a la vez más consensuada políticamente, así como de la gran capacidad de investigación sobre el terreno forjada en la miriada de historias locales recogidas por toda la isla bajo la dirección del profesorado del departamento. El resultado fue que, durante décadas, el Departamento de Historia se ha convertido en un socio insoslayable en cualquier proyecto de desarrollo de cierta envergadura; proyectos que, en la Gran Isla, se vieron casi obligados a considerar los condicionantes sociohistóricos en toda su diversidad y desde el rigor de la investigación científica, algo altamente infrecuente en el mundo de la cooperación. Ha sido una suerte y un honor poder participar en esta singladura y me gustaría explicarlo a partir de tres momentos en los que se condensaron enseñanzas que quiero compartir con vosotros.

Estos tres momentos son un seminario que el profesor Manassé Esoavelomandroso impartió en Barcelona, organizado por el Centro de Estudios Africanos; una comida en París, donde el difunto Jean Devisse me invitó a su casa junto con algunos de sus doctorandos aventajados, y un encuentro en una oficina de una agencia ministerial de Antananarivo, donde ejercía de consejero para cuestiones de desarrollo... Los tres fueron muy a principios de los noventa (entre 1991 y 1992, en plena huelga general, cuando iniciaba mi investigación sobre el terreno en Madagascar, y aún recuerdo la impresión que me causó en cada una de esas tres ocasiones; impresiones que se han mostrado extraordinariamente duraderas, y lo puedo decir más de treinta años después).

1) En Barcelona, junto con un grupo de estudiantes deslumbrados por la llegada de conocimiento desde el Sur, comprendí que el desarrollo no era en esencia una cuestión de economía, ni mucho menos de tecnología, sino que, antes que nada, era cosa de política, y con mayúsculas, no simple política politiquera. Sin duda, no era la primera vez que me acercaba a tal enfoque, pero la implicación personal de Manassé le confería una rotundidad que parecía probarlo, y, sobre todo, obligaba a tenerlo en cuenta. El desarrollo pasaba, pues, por el poder de las gentes, que se organizaban en colectivos, dotados de memoria y de identidad, constituyendo sujetos de derecho con tanta legitimidad como los individuos, pero con implicaciones bien distintas —y hasta ahora ignoradas— para la sociedad del futuro. La «democracia primero» de Amartya Sen se quedaba corta... Si, como mucho más tarde proclamó con una sencillez que desarma, «la etnia no se puede

oponer al Estado porque forma parte de él», las reglas de derecho positivo heredadas de la colonización y sancionadas por la Declaración Universal de los Derechos Humanos eran y son insuficientes. La sociedad global, de la que se empezaba a hablar en esos términos, debería ser inclusiva, en sentido profundo, admitiendo las diferencias epistemológicas y jurídicas que se percibían en el seno de la sociedad malgache, mucho más allá del cosmopolitismo con el que se quiere liquidar tan a menudo el desafío de la diversidad.

2) En París aprendí que, en contra de las apariencias, a menudo recalcitrantes, la fraternidad podía y debía ser la primera de las virtudes académicas. Y no hablo del corporativismo, sino de la transparencia y de la generosidad al compartir el conocimiento, entendidas como necesidades, vividas casi como imperativos categóricos, del propio ser científico. El catedrático de la vieja escuela había cocinado aquel día para sus discípulos —todos ellos ya maestros en sus propias universidades, cuando no influyentes en sus gobiernos—. Y decidió incluirme en la invitación porque yo era a mi vez discípulo de uno de ellos, y estaba de paso por París: la confianza, pues, explica la invitación. No se borraron las jerarquías (múltiples y diversas en Madagascar, Cataluña o Portugal), pero la conversación, además de muy amistosa, fue franca, sin ocultar ni conocimientos ni vacíos: y nadie se expuso más en este sentido que Manassé, sabiendo que mi tesis quería versar sobre Madagascar. Ya entonces consideré un privilegio estar en ese apartamento atiborrado de libros de Vincennes, y años más tarde me permitió entender por qué Manassé fue la pieza crucial en la articulación del máster Culturas y Desarrollo en África; por qué arrastró al profesor Gabriel Rantoandro a tomar el relevo; por qué ambos ofrecían su saber sin restricciones, convencidos de que serían correspondidos de la misma manera, de que la necesidad científica, y también humana, era mutua. Frente a la perfidia que parece retumbar sordamente en los mentideros de la investigación, frente a imperativos pretenciosos como el falsacionismo popperiano, Manassé se apuntaba a una especie de «Cáritas académica».

3) Y, para finalizar, en aquella oficina ministerial de Tana, como se conoce popularmente Antananarivo, y que me costó lo mío encontrar en una época en la que cruzaba la ciudad a pie, colina arriba y colina abajo, capté como en ninguna otra ocasión que la investigación científica crecía a través de redes, y que el alimento de estas redes era la hospitalidad. De las recomendaciones de Manassé, que me concedió su tiempo precioso, surgieron

personas que me acogieron con una generosidad que jamás olvidaré, personas bien diversas, como el difunto Emmanuel Fauroux y Sophie Goedefroit, ambos del IRD; como Gion Cavalzar, de la cooperación suiza, o como Gabriel Rantoandro, de la Universidad de Antananarivo, antes aún de que el profesor Esoavelomandroso se convirtiese en mi padre académico en la Gran Isla. Estas redes, asentadas sobre un sistema de «reciprocidad generalizada», como diría un antropólogo, o simplemente sobre la confianza personal, como vería cualquier persona, se han convertido durante mi vida en un ámbito de retroalimentación continuada, que siempre te permite «reengancharte», sumar a una investigación, aunque la hayas abandonado durante algún tiempo.

Y este era y continúa siendo el camino: *inclusividad, fraternidad y hospitalidad*. Virtudes comunitarias heredadas de los ancestros, bien lejos de individualismos metodológicos, señalan la senda de las ciencias sociales —incluida la historia—, siempre condicionadas por la falta de experimentación, y más en esta época de personalización tecnológica de lo que podríamos llamar la «transrealidad», empezando por las identidades. En este bosque cada día más denso y confuso de informaciones, las tres virtudes apelan a un esfuerzo conjunto bien conocido por las sociedades malgaches, un esfuerzo que promueve la comprensión de los *colectivos* como tales, la *transparencia* imprescindible para la contrastación científica y las *redes* necesarias para sumar enfoques distintos, la única forma de acercarse a la diversidad global.

El lema de la Universidad de Antananarivo corresponde a este tipo de institución, «Izay adala no toa an-drainy», que se podría traducir como «Loco quien no quiera superar al padre», una versión malgache de la célebre frase, atribuida a Bernardo de Chartres, «Somos enanos a hombros de gigantes: por eso, vemos más y más lejos», o de la parábola de los talentos, todas ellas emblemáticas del espíritu de progreso científico. Pero la obra de Manassé Esoavelomandroso, que responde a este ánimo, al mismo tiempo nos recuerda por qué en Madagascar las autoridades son denominadas *raiamandreny*, es decir, 'padre y madre', dado que, sin los valores que representan y actualizan, no es posible tomar decisiones efectivas, ni siquiera al intentar aplicar el método científico. Gracias, Manassé.

Laudatio, Sr. Ferran Iniesta

Sr. Puy i Llorens —Rector Magnífico de la Universidad de Lleida—, Sr. Ravelomanana —Honorable Rector de la Universidad de Antananarivo—, respetables autoridades —académicas y de Casa África—, ilustres compañeros y queridos estudiantes de ambas universidades, recibid mi saludo más sincero, con motivo de este homenaje que hoy hacemos, todos juntos, al profesor Manassé Esoavelomandroso.

La primera pregunta que se plantea a quienes no lo conocen, en Cataluña y en Madagascar, es saber cómo universidades de dos países tan lejanos y sin vínculos coloniales han establecido relaciones científicas suficientemente estables como para otorgar un doctorado *Honoris Causa* a alguien del gran Sur, sin ser un personaje político (Nelson Mandela) o un literato (Ngũgĩ wa Thiong'o). Pero los caminos de los humanos, por suerte, son sorprendentes y a veces las anécdotas pueden abrir puertas y trazar surcos imprevistos.

En 1983 tendría que haber ido a Mozambique, pero hacerlo con un niño muy pequeño en un país en guerra desvió mi camino hacia el otro lado del canal: en lugar de trabajar como historiador de África en la Universidad Mondlane, me contrataron como filólogo en la Universidad de Madagascar, donde también impartí cursos de historia africana en el Departamento de Historia, que dirigía Manassé Esoavelomandroso. Al principio colegas, poco a poco amigos, colaboramos durante cuarenta años con el apoyo creciente de un joven antropólogo catalán (el Dr. Roca, de la UdL), que se convirtió en un especialista en el pueblo sakalava y en un excelente analista de la evolución social contemporánea de la isla. En nuestros equipos de investigación sobre África, las universidades de Barcelona y Lleida han colaborado con la Universidad de Antananarivo y los intercambios han sido regulares en ambas direcciones, incluso creando un potente máster en ciencias sociales desde 2010 hasta hoy.

Es imposible rendir homenaje a Manassé Esoavelomandroso sin hablar antes del hombre, de su energía, de su visión de conjunto en la historia y en la política, su sensibilidad por los débiles ante los excesos de poder, su compromiso con la ciencia y la política, su recurso a la sociología marxista sin perder nunca su amor por la sabiduría antigua, su lealtad a

los amigos y a las tradiciones antiguas, su capacidad de respetar los legados históricos sin negarse nunca a acoger elementos innovadores procedentes de otros lugares. En sus artículos científicos, en sus trabajos sobre la historia y el futuro de Madagascar, en sus comunicaciones directas en conferencias, en másteres o en actividades políticas, siempre fue lúcido, crítico, pero sin ceder nunca al desaliento y sin desmovilizar ni a los investigadores ni a los activistas. Este hombre, desbordando vitalidad, enamorado de sus hijas y de su familia, ha conseguido armonizar su realeza hereditaria —es un rey de la dinastía Maroseranana, el linaje real más antiguo de la isla—, su fe cristiana —Iglesia luterana—, su profesión de historiador y su compromiso político —partidos Monima y Leader Fanilo— sin vacilar.

Hay que mencionar de un modo especial su contribución a la ciencia y a la política. Puedo dar testimonio de su liderazgo brillante y creativo en el Departamento de Historia (UER) durante los tiempos oscuros de los años ochenta, de su sólido liderazgo científico en la revista de historia *Omalasy Anio (Hier et Aujourd'hui)*, de los seminarios anuales en Ilafy, de las conferencias internacionales bianuales sobre historia malgache, de la alianza con arqueólogos con el objetivo de dotar la Gran Isla de una historia basada en las tradiciones orales y en la excavación de yacimientos. De hecho, hombres y mujeres que se agrupaban alrededor del profesor Esoavelomandroso (Rantoandro, Rajaonah, L. Rabearimanana, Manjakahéry o Raïnibé, entre otros) desarrollaron los conocimientos traídos de fuera (Grandidier, Ferrand, Ottino, etc.), con rigurosas investigaciones de cada pueblo y región malgache. "El enigma más bonito del mundo", el gran debate sobre el origen de los pueblos malgaches, continúa siendo un misterio, pero la historia de la Gran Isla es hoy mucho más rica, más conocida y abierta a la obra de los continuadores.

Me gustaría acabar este breve homenaje al gran trabajo de Manassé Esoavelomandroso hablando de su contribución al método histórico, que ofrece a las jóvenes generaciones de investigadores africanos y malgaches: una ciencia se tiene que hacer desde dentro, desde cada pueblo, desde cada espacio local y desde cada entorno concreto, sin perder nunca de vista el movimiento global de otros pueblos y otras regiones del mundo. Sin este «re-conocimiento» de las historias de los pueblos —especialmente de los marginados, vencidos o periféricos—, solo habrá neocolonialismo ideológico. El profesor Esoavelo-

mandroso —un mahafaly, del suroeste de la isla— sabe bien que la historia de los grandes centros políticos y de los Estados-nación actuales no refleja realmente la realidad y la sensibilidad de la gente que no tiene acceso al control del *fanjakana* ('Estado'). Sin conocimiento científico ni consciencia de su propio pasado, ninguna cultura puede avanzar y, lo que es peor, no puede ofrecer nada a los otros pueblos. No es de extrañar que dos periféricos —catalanes—, Albert Roca y yo mismo, hayan podido armonizar su trabajo, investigación e ilusiones con las de un periférico del país mahafaly.

Gracias, pues, a Manassé Esoavelomandroso por el rico legado que deja en la ciencia histórica, pero también en la esencial política de proximidad, especialmente en estos tiempos convulsos de la globalización moderna. Querido compañero, amigo y hermano, que las personas vivas y los antepasados te acompañen siempre y que Zanahary ('Dios') guíe tus pasos.

Laudatio, Sra. Isabel Santaulària Capdevila

Rector Magnífico de la Universidad de Lleida,

Dignísimas autoridades académicas y claustrales,

Como decana de la Facultad de Letras, me siento profundamente honrada de apoyar la propuesta del profesor Manassé Esoavelomandroso como doctor *Honoris Causa* por nuestra universidad.

No me corresponde explicar los méritos que ya se han destacado, pero querría subrayar uno que es muy estimado por la facultad que humildemente represento.

Como argumentó Edward Said, el imperialismo no es solo un proyecto político, económico o militar, sino que también —y es muy importante— opera en el terreno cultural e ideológico.

El desafío, por tanto, para ser plenamente eficaz, debe eliminar también la subordinación de la mente al imperialismo, tal y como expuso brillantemente el escritor keniano Ngũgĩ wa Thiong'o. La descolonización, al fin y al cabo, es un proceso de resistencia cultural que depende de recuperar la historia y reescribirla con el propósito de volver a legitimar

la autodeterminación y la identidad nacional, libre de las constricciones impuestas por el pasado colonial e imperialista.

Para pensadores como Michel Foucault, Roland Barthes o Hayden White, la escritura de la historia es, fundamentalmente, un arte poético. Y si la historia es, implícitamente, una disciplina artística, tiene el enorme poder de imaginar una visión que va más allá de los fundamentos coloniales e imperialistas y que desafía la autoridad del Occidente blanco, un esfuerzo que ha sido la obra vital del profesor Esoavelomandroso.

Considerados todos los argumentos y expuestos todos los hechos, solicito con toda consideración y ruego que se otorgue al Sr. Manassé Esoavelomandroso el grado de doctor *Honoris Causa* por la Universidad de Lleida.

Acto de doctorado *Honoris Causa*, Dr. Manassé esoavelomandroso

Rector de la Universidad de Antananarivo,

Decana de la Facultad de Humanidades de Antananarivo,

Distinguidos invitados,

Señoras y señores:

Quiero empezar agradeciendo al rector de la Universidad de Lleida, a la decana de la Facultad de Letras de la Universidad de Lleida y al claustro de profesores de la Universidad de Lleida que hayan aceptado la propuesta de mis padrinos, los Sres. Albert Roca, profesor de la Universidad de Lleida, y Ferran Iniesta, profesor de la Universidad de Barcelona, y me hayan concedido el título de doctor *Honoris Causa*. También quiero agradecer su apoyo a Casa África, del Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación español.

Esta iniciativa de la prestigiosa Universidad de Lleida me honra y, más allá de mi humilde persona, honra a mi Departamento de Historia, a mi Facultad de Letras y a mi Universidad de Antananarivo.

Al recibir esta distinción, pienso en mis colegas que se han marchado a un mundo mejor, sin los cuales no habría podido prosperar en un entorno de trabajo estimulante. Quisiera dar las gracias a mis colegas que aún viven, ciertamente en condiciones difíciles, y que ven desaparecer ante sus ojos los resultados de sus esfuerzos y sacrificios: la suspensión indefinida de la publicación de la revista de historia *Omalysy Anio –Hier et Aujourd'hui–*, conocida en todo el mundo en los años setenta, ochenta y principios de los noventa; el cese de la edición de la serie «Études historiques» ('Estudios Históricos'); la desaparición de los Colloques Internationaux d'Histoire Malgache ('Coloquios Internacionales de Historia Malgache', CIHM), que reunían cada dos años a profesores y estudiantes de la Facultad de Letras y Ciencias Humanas de Antananarivo, a tradicionalistas y conocedores de la historia de nuestras regiones y a especialistas extranjeros del pasado de Madagascar (procedentes de Europa, de Estados Unidos de América y de África).

Estos colegas, tanto vivos como fallecidos, han formado un grupo muy unido en su deseo común de aprender sobre la historia de Madagascar y darla a conocer mejor. Tienen todo mi respeto. Admiro a mis colegas de hoy, algunos de los cuales fueron alumnos en el pasado, como la Sra. Helihanta Rajaonarison, la dinámica jefa del Departamento de Historia, que se formó en el programa de archivística. Se dedican a formar a los jóvenes del país a pesar del estado de abandono al que están sometidos ellos y su universidad.

También quiero expresar mi gratitud a todos los que nos han prestado su ayuda y apoyo, como la organización Foi et Justice ('Fe y Justicia'), antes dirigida por el añorado Sylvain Urfer y ahora por Nicolas Pesle, especialmente en el ámbito de las publicaciones.

El Departamento de Historia ha abierto «secciones de profesionalización» (Archivística, Museología, Documentación y Ciencias Sociales del Desarrollo) sin dotación presupuestaria, pero con el apoyo, desde aquí, de Madagascar (incluido el del Ministerio de Investigación Científica y Tecnológica para el Desarrollo, a través sobre todo del entonces titular, Sr. Zafera Rabesa Antoine), y desde otros lugares, como el caso de la ORSTOM (Office de la Recherche Scientifique et Technique d'Outre-mer), hoy IRD (Institut de Recherche pour le Développement), gracias a los contactos de Jacques Lombard y Sophie Goedefroit. También me gustaría dar las gracias a Philippe Beaujard, del CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) y de la École des Hautes Études en Sciences So-

ciales (EHESS) de París, experto en las sociedades del sudeste y cuyos trabajos muestran claramente cómo Madagascar encaja en la historia de los mundos del océano Índico.

El dinamismo y la influencia del Departamento de Historia fueron posibles gracias a la presencia de nuestra hada madrina en la persona de la Sra. Rambeloson Jeannine —nuestra decana de la Facultad de Letras en aquella época—, que nos animó, apoyó y defendió en todas nuestras iniciativas. Señora, quisiera expresarle mi gratitud y la de los historiadores que trabajaron bajo su autoridad.

Por último, quiero dar las gracias a mi familia, especialmente a mis hijas, que debieron de sufrir al ver a su padre atrapado en el torbellino de sus obligaciones docentes y de investigación, de sus actividades sindicales y de las batallas que exigían sus compromisos políticos.

Pero algunos se preguntarán: «¿Pueden ir juntas, la historia y la política?».

Los historiadores de todo el mundo han estado comprometidos con su tiempo. Fueron activistas. Creo que no he hecho más que seguir sus pasos. Soy, como dicen mis colegas catalanes, un «periférico», como lo son los catalanes en España; de ahí, a mi parecer, la sensibilidad hacia la diversidad, el respeto por las historias locales o regionales y los poderes locales. Sí, historia y política pueden y deben ir juntas; sí, la historia es importante para el compromiso político.

- ¿Cómo podemos imaginar el futuro si sabemos tan poco del presente e ignoramos franjas enteras del pasado?
- ¿Cómo podemos interesarnos por la vida de las personas del siglo xvi al xix e interesar a los estudiantes por ella si somos insensibles a la suerte de nuestros contemporáneos, es decir, de las personas de hoy?

Señor Rector de la Universidad de Antananarivo, gracias por aceptar organizar esta ceremonia para concederme el título de doctor *Honoris Causa*.

Señor Rector de la Universidad de Lleida, una vez más, gracias por concederme el título de doctor *Honoris Causa*.

Antananarivo, 18 de octubre de 2023

Discurso de cierre, Dr. Mamy Ravelomanana

Rector Magnífico de la Universidad de Antananarivo, profesor Mamy Ravelomanana,

Rector Magnífico de la Universidad de Lleida,

Estimados colegas de la Universidad de Lleida,

Estimados colegas de la Universidad de Antananarivo,

Estimado Manassé Esoavelomandroso,

Señoras y señores, honorable público:

Estamos aquí reunidos, en la Sala de Presidentes de la Universidad de Antananarivo, para celebrar un acontecimiento particularmente relevante: la concesión de un doctorado *Honoris Causa*.

Debido a circunstancias excepcionales, la Universidad de Lleida y su rector, Jaume Puy, han delegado en el presidente de la Universidad de Antananarivo la concesión del título de doctor *Honoris Causa* por la Universidad de Lleida a Esoavelomandroso Manassé.

Esta distinción honorífica tiene un alto valor simbólico en la medida en que se concede a una personalidad cuyo compromiso o cuyos trabajos están en consonancia con el espíritu de la universidad que la concede, y para la que el trabajo académico y el pensamiento crítico, que son las señas de identidad de los universitarios, siguen siendo una prioridad.

El Sr. Manassé Esoavelomandroso es bien conocido por el pueblo malgache en general, gracias a su notable carrera política como antiguo ministro de Energía y Minas (1996-1997), ministro de Industrialización y Artesanía (1997-1998) y diputado a la Asamblea Nacional de Madagascar (1992-1995).

Por otro lado, ha trabajado por la educación y la universidad malgaches durante más de cincuenta años, desde 1972 hasta la actualidad, en la Facultad de Letras y Humanidades, en calidad de historiador.

A este reconocimiento institucional se une ahora un reconocimiento científico a nivel internacional, ya que a través de este título de doctor *Honoris Causa*, la Universidad de Lleida reconoce la labor académica de Manassé Esoavelomandroso, menos conocida en Madagascar, aunque ha llegado hasta Cataluña y España.

Ha impartido seminarios sobre «Territorios, poderes e identidades» y «Cambios políticos de la I a la IV República» en la Universidad de Lleida y «El siglo XIX: el reino de Madagascar o la unificación abortada» y «Visiones de autogobierno en Madagascar y Cataluña» en Barcelona.

Sus trabajos científicos revelan un cuestionamiento de los esquemas clásicos de la historia de Madagascar, como es natural en cualquier académico, al tiempo que abren el camino a los vínculos con una región de Europa, Cataluña, para que cada pueblo, cada cultura, cada académico pueda verse a sí mismo como depositario y creador de conocimientos compartidos en beneficio de todos.

Sus colegas de Madagascar y Cataluña, a través de su enseñanza e investigación, discutirán sus análisis y conceptos y les darán vida.

En presencia de nuestros colegas de la Universidad de Lleida, por delegación del rector Jaume Puy, y en nombre de la Universidad de Lleida, le concedo el título de doctor *Honoris Causa* por la Universidad de Lleida y le presento los signos distintivos que simbolizan este título.

FRANÇAIS

Laudatio, Dr. Albert Roca

Je ressens une grande émotion pour ce cadeau que la vie m'a fait et, comme toujours lorsque je reçois un cadeau, je voudrais commencer par remercier l'Université de Lleida, et en particulier son président Jaume Puy qui a immédiatement soutenu l'initiative, et les directeurs de département Imma Lorés et Antoni Jové qui l'ont encouragée ; l'Université d'Antananarivo, représentée par son président Mamy Ravelomanana, qui a rendu possible une nouvelle modalité dans le rituel du Doctorat Honoris Causa, grâce à l'implication de la doyenne Fanja Ralinirina et de la directrice de département Helihanta Rajoanarison. Enfin, je voudrais également remercier la Casa África, du ministère espagnol des Affaires étrangères et de la Coopération, car, sans son soutien, incarné par son directeur, José Segura, et ses responsables, Juan Jaime et Estefanía Calcines, nous n'aurions pas pu surmonter les difficultés jusqu'alors inconnues d'une cérémonie double et hybride, ni avoir la première Histoire de Madagascar traduite en espagnol par les Ediciones Bellaterra.

Mais mes remerciements s'adressent à bien d'autres personnes, à commencer par le professeur Manassé Esoavelomandroso lui-même, tout simplement Manassé pour moi, ainsi qu'à sa famille, et j'espère pouvoir les exprimer dans les mots qui suivent.

Lorsque j'ai rencontré Manassé, le département avait déjà achevé l'essentiel de la reconstruction de l'historiographie malgache, véritable modèle de décolonisation inclusive, et bien que la voie ouverte soit encore fréquentée jusqu'à présent, la longue crise des années 1980 en Afrique avait épuisé l'université à Madagascar, comme dans tant de pays africains. Cependant, malgré les circonstances, avec le passage de l'Université de Madagascar à l'Université d'Antananarivo, Manassé a une fois de plus mené une nouvelle réinvention du département. Avec la création de la filière des sciences sociales du développement, il a commencé à promouvoir une approche tournée vers

l'avenir, en s'appuyant sur une mémoire plus scientifique mais aussi plus politiquement consensuelle, ainsi que sur la forte capacité de recherche sur le terrain forgée dans la myriade d'histoires locales collectées à travers l'île sous la direction des professeurs du département. Le résultat est que, depuis des décennies, le département d'histoire est devenu un partenaire indispensable de tout projet de développement d'une certaine envergure, des projets qui, sur la Grande île, étaient presque obligés de prendre en compte les facteurs de conditionnement socio-historiques dans toute leur diversité et à partir de la rigueur de la recherche scientifique, ce qui est très peu fréquent dans le monde de la coopération. Ce fut une chance et un honneur d'avoir pu participer à ce voyage, et je voudrais l'expliquer par trois moments de condensation de leçons que je souhaiterais partager avec vous.

Ces trois moments sont un séminaire donné par le professeur Manassé Esoavelomandroso à Barcelone, organisé par le Centre d'études africaines, un repas à Paris, où le regretté Jean Devisse m'a invité chez lui avec quelques-uns de ses excellents doctorants, et une réunion dans un bureau d'une agence ministérielle à Tana, où il était conseiller sur les questions de développement.... Ces trois rencontres ont eu lieu très tôt dans les années 1990 (entre 1991 et 1992, en pleine grève générale, alors que je commençais mes recherches sur le terrain à Madagascar, et je me souviens encore de l'impression qu'il me produisit à chacune de ces trois occasions, impressions qui se sont révélées extraordinairement durables, et je peux le dire plus de 30 ans plus tard.

1) À Barcelone, avec un groupe d'étudiants éblouis par l'arrivée du savoir du Sud, j'ai compris que le développement n'était pas essentiellement une question d'économie où, encore moins de technologie, mais que, avant tout, il s'agissait d'une question de politique, et avec une majuscule, pas de seulement de politique « politicienne ». Ce n'était certes pas la première fois que je rencontrais une telle approche, mais l'implication personnelle de Manassé lui donnait une force qui semblait le prouver, et surtout obligeait à la prendre en compte. Le développement impliquait donc le pouvoir du peuple, qui s'organisait en collectifs, dotés de mémoire et d'identité, constituant des sujets de droit avec autant de légitimité que les individus, mais avec des implications très différentes – et jusqu'alors ignorées – pour la société de demain. La « démocratie d'abord » d'Amartya ne

suffisait pas. Si, comme il le proclamera bien plus tard avec une simplicité désarmante, « l'ethnie ne peut s'opposer à l'État parce qu'elle en fait partie », les règles du droit positif héritées de la colonisation et sanctionnées par la Déclaration Universelle des Droits de l'Homme étaient et sont insuffisantes. La société globale, dont on commençait à parler en ces termes, devait être inclusive, au sens profond, en admettant les différences épistémologiques et juridiques perçues au sein de la société malgache, bien au-delà du cosmopolitisme avec lequel on veut si souvent balayer le défi de la diversité.

2) À Paris, j'ai appris que, contrairement aux apparences souvent récalcitrantes, la fraternité pouvait et devait être la première des vertus académiques. Et je ne parle pas de corporatisme, mais de transparence et de générosité dans le partage des connaissances, comprises comme des nécessités, vécues presque comme des impératifs catégoriques, du métier de scientifique. Ce jour-là, le professeur de la vieille école avait cuisiné pour ses disciples – tous déjà maîtres dans leurs propres universités, voire influents dans leurs gouvernements –. Et il avait décidé de m'inclure dans l'invitation parce que j'étais moi-même un disciple de l'un d'entre eux, et que j'étais de passage à Paris : la confiance explique donc l'invitation. Les hiérarchies (multiples et diverses à Madagascar, en Catalogne ou au Portugal) n'ont pas été effacées, mais la conversation engagée n'était pas seulement très amicale, elle était franche, ne cachant ni connaissances ni lacunes : et personne n'a été plus ouvert à cet égard que Manassé, sachant que ma thèse devait porter sur Madagascar. Déjà à l'époque, je considérais comme un privilège de me trouver dans cet appartement rempli de livres à Vincennes, et des années plus tard, cela m'a permis de comprendre pourquoi Manassé a été la pièce cruciale dans l'articulation du Master en Cultures et Développement en Afrique, pourquoi il a entraîné le professeur Gabriel Rantoandro à prendre la relève, pourquoi ils ont tous deux offert leurs connaissances sans restrictions, convaincus qu'elles seraient réciproques de la même manière, que le besoin scientifique, et aussi humain, était mutuel. Face à la perfidie qui semble gronder sourdement dans le monde de la recherche, face aux impératifs prétentieux comme le falsificationnisme poppérien, Manassé visait une sorte de « *caritas* académique ».

3) Enfin, dans ce bureau ministériel de Tana, comme on appelle Antananarivo, et que j'ai mis longtemps à trouver à une époque où je traversais la ville à pied, par monts et par

vaux, j'ai réalisé comme jamais auparavant que la recherche scientifique se développait par réseaux, et que l'alimentation de ces réseaux était l'hospitalité. Des recommandations de Manassé, qui m'a donné son temps précieux, sont nées des liaisons avec des personnes qui m'ont accueilli avec une générosité que je n'oublierai jamais, des personnes aussi diverses que le regretté Emmanuel Fauroux et Sophie Goedefroit, tous deux de l'IRD, que Gion Cavalzar, de la coopération suisse, ou que Gabriel Rantoandro de l'Université d'Antananarivo, avant même que le professeur Esoavelomandroso ne devienne mon père académique sur la Grande Île. Ces réseaux, fondés sur un système de « réciprocité généralisée » comme le dirait un anthropologue, ou simplement sur la confiance personnelle, comme tout le monde le verrait, sont devenus au cours de ma vie un espace de rétroaction continue, qui permet toujours de se « réengager », de s'ajouter à une recherche même si on l'a abandonnée pendant un certain temps.

Et c'était et c'est toujours le chemin : *l'inclusivité, la fraternité et l'hospitalité*. Les vertus communautaires héritées des ancêtres, loin de l'individualisme méthodologique, montrent la voie aux sciences sociales – y compris l'histoire – toujours conditionnées par un manque d'expérimentation, et plus encore à l'ère de la personnalisation technologique de ce que l'on pourrait appeler la trans-réalité, à commencer par les identités. Dans cette masse d'informations de plus en plus dense et confuse, les trois vertus font appel à un effort commun bien connu des sociétés malgaches, un effort qui favorise la compréhension des *collectifs* en tant que tels, l'indispensable *transparence* pour les contrôles scientifiques, et les *réseaux* nécessaires à l'ajout de différentes approches, seul moyen d'aborder la diversité globale.

La devise de l'Université d'Antananarivo correspond à ce type d'institution, « *Izay adala no toa an-drainy* », que l'on pourrait traduire par « Insensé celui qui ne fait pas mieux que son père », version malgache de la célèbre phrase attribuée à Bernard de Chartres, « nous sommes des nains sur des épaules de géants. Nous voyons mieux et plus loin qu'eux », ou de la parabole des talents, toutes emblématiques de l'esprit du progrès scientifique. Mais l'œuvre de Manassé Esoavelomandroso répond à cet esprit, tout en nous rappelant pourquoi à Madagascar les autorités sont appelées *raiamandreny*, c'est-à-dire « père et mère », car sans les valeurs qu'elles représentent et actualisent, il

n'est pas possible de prendre des décisions efficaces, même en essayant d'appliquer la méthode scientifique. Merci Manassé.

Laudatio, Sr. Ferran Iniesta

Monsieur Puy i Llorens – Recteur Magnifique de l'Universitat de Lleida –, Monsieur Ravelomanana – Président de l'Université d'Antananarivo –, respectables autorités académiques et de Casa África, illustres collègues et chers étudiants des deux Universités, recevez tous ma salutation la plus sincère, à l'occasion de cet hommage que nous rendons aujourd'hui, tous ensemble, au professeur Manassé Esoavelomandroso.

La première question qui se pose à ceux qui ne le connaissent pas, en Catalogne et à Madagascar, c'est de savoir comment des universités de deux pays si lointains et sans liens coloniaux ont établi des relations scientifiques suffisamment stables pour octroyer un Doctorat Honoris Causa à quelqu'un du grand Sud, sans être un personnage politique (Nelson Mandela) ou littéraire (Ngugi Wa Thiongo). Mais les chemins des humains, fort heureusement, sont surprenants et parfois des anecdotes peuvent ouvrir des portes et tracer des sillons imprévus.

En 1983 j'aurais dû me rendre au Mozambique, mais le faire avec un enfant tout petit dans un pays en guerre a dévié ma route vers l'autre côté du Canal: au lieu de travailler comme historien de l'Afrique à l'Université Eduardo Mondlane j'ai été embauché comme philologue à l'Université de Madagascar, où j'ai donnée aussi des cours d'histoire africaine au Département d'histoire que dirigeait Manassé Esoavelomandroso. D'abord collègues, devenus progressivement amis, on a collaboré pendant quarante ans avec l'appui grandissant d'un jeune anthropologue catalan – Roca, UdL –, devenu un spécialiste du peuple sakalava et un excellent analyste des évolutions sociales contemporaines dans l'île. Dans nos équipes de recherche sur l'Afrique, les Universités de Barcelone et de Lleida ont marché ensemble avec l'Université d'Antananarivo et les échanges ont été réguliers dans les deux sens, créant même un puissant master en sciences sociales en 2010 et qui est encore opérationnel de nos jours.

Impossible de rendre hommage à Manassé Esoavelomandroso sans parler d'abord de l'homme, de son énergie, de sa vision d'ensemble de l'histoire et de la politique, de sa

sensibilité envers les plus faibles face à l'excès de pouvoir, de son engagement pour la science et la politique, de son recours à la sociologie marxiste sans jamais perdre l'amour pour la sagesse antique, de sa fidélité aux amis et aux traditions anciennes, de sa capacité à respecter les héritages historiques sans jamais refuser d'accueillir des éléments novateurs venus d'ailleurs. Dans ses articles scientifiques, dans ses travaux sur l'histoire et l'avenir de Madagascar, dans ses communications directes lors de conférences, de masters ou d'activités politiques, il a toujours été lucide, critique, mais sans jamais céder au découragement et sans démobiliser ni les chercheurs ni les militants. Cet homme, débordant de vitalité, amoureux de ses filles et de sa famille, a réussi à harmoniser sa royauté héréditaire – c'est un roi Maroseranana, la plus ancienne lignée royale de l'île –, sa foi chrétienne (Église luthérienne), sa profession d'historien et son engagement politique – Monima, Leader Fanilo –, sans jamais défaillir.

Une mention spéciale doit être faite pour sa contribution à la science et à la politique. Je peux témoigner de sa direction brillante et créatrice à l'UER-Département d'Histoire pendant les temps sombres des années 1980, de sa solide direction scientifique de la revue d'histoire *Omaly sy Anio (Hier et Aujourd'hui)*, des séminaires annuels à Ilafy, des conférences internationales semestrielles sur l'histoire malgache, de son alliance avec les archéologues dans le but de doter la Grande Île d'une histoire fondée sur les traditions orales et sur la fouille de sites. En fait, des hommes et des femmes qui se sont rassemblés autour du professeur Esoavelomandroso (Rantoandro, Rajaonah, L. Rabearimanana, Manjakahéry, Raïnibé parmi d'autres), ont développé les connaissances apportées de l'extérieur (Grandidier, Ferrand, Ottino etc.) avec des recherches rigoureuses de chaque peuple et région malgache. « La plus belle énigme du monde », sur l'origine des peuples malgaches, reste un mystère, mais l'histoire de la Grande Île est aujourd'hui beaucoup plus riche, mieux connue et ouverte aux travaux des continuateurs.

Je voudrais conclure ce bref hommage au grand travail de Manassé Esoavelomandroso, en parlant de sa contribution à la méthode historique qu'il offre aux jeunes générations de chercheurs africains et malgaches : une science doit se faire de l'intérieur de chaque peuple, de chaque espace local et de chaque milieu environnant concret, sans jamais perdre de vue le mouvement d'ensemble d'autres peuples et d'autres régions du monde.

Sans cette « re-connaissance » des histoires des peuples – surtout les marginaux, vaincus ou périphériques – il n'y aura que du néocolonialisme idéologique. Le professeur Esoavelomandroso – un mahafaly, du sud-ouest de l'île –, sait bien que l'histoire des grands centres politiques et des États-nations actuels ne reflète pas vraiment la réalité et la sensibilité des peuples qui n'ont pas accès au contrôle du *Fanjakana* (État). Sans connaissances scientifiques ni conscience de son propre passé, aucune culture ne peut aller de l'avant et, ce qui est pire encore, c'est qu'elle ne peut rien offrir aux autres peuples. Il n'y a rien d'étonnant à ce que deux périphériques catalans (Albert Roca et moi-même) aient pu harmoniser leurs travaux, recherches et espoirs avec ceux d'un périphérique du pays Mahafaly.

Merci donc à Manassé Esoavelomandroso pour le riche héritage qu'il laisse derrière lui, en science historique, mais aussi en l'indispensable politique de proximité, surtout en ces temps troublés de la mondialisation moderne. Cher collègue, ami et frère, que les vivants et les ancêtres t'accompagnent toujours et que Zanahary (Dieu) guide tes pas.

Laudatio, Sra. Isabel Santaulària Capdevila

Monsieur le recteur de l'Université de Lleida,

Mesdames et Messieurs les autorités académiques et de l'assemblée des professeurs,

En qualité de doyenne de la Faculté des Lettres, je suis très honorée de soutenir la proposition de nommer le professeur Manassé Esoavelomandroso docteur Honoris Causa de notre université.

Il ne m'appartient pas d'expliquer les mérites qui ont déjà été signalés, mais j'aimerais en mettre un en relief qui est très cher à la faculté que je représente humblement.

Comme l'affirmait Edward Saïd, l'impérialisme est non seulement un projet politique, économique ou militaire, mais opère aussi – et cela est très important – dans le domaine culturel et idéologique.

Par conséquent, pour être pleinement efficace, le défi doit également éliminer la subordination de l'esprit à l'impérialisme, comme l'a brillamment exposé l'écrivain kényan

Ngũgĩ wa Thiong'o. La décolonisation, en définitive, est un processus de résistance culturelle qui dépend de la récupération de l'histoire et de sa réécriture dans le but de relégitimer l'autodétermination et l'identité nationale, libérée des contraintes imposées par le passé colonial et impérialiste.

Pour des penseurs comme Michel Foucault, Roland Barthes ou Hayden White, l'écriture de l'histoire est fondamentalement un art poétique. Et, si l'histoire est implicitement une discipline artistique, elle a l'énorme pouvoir d'imaginer une vision qui va au-delà des fondements coloniaux et impérialistes et qui défie l'autorité de l'Occident blanc, un effort qui a été l'œuvre de vie du professeur Esoavelomandroso.

Après avoir examiné tous les arguments et avoir exposé tous les faits, je demande avec toute considération et je prie M. Manassé Esoavelomandroso de recevoir le titre de docteur Honoris Causa de l'Université de Lleida.

Cérémonie doctorale *Honoris Causa*, Dr. Manassé Esoavelomandroso

Monsieur le Président de l'Université d'Antananarivo,

Madame la Doyenne de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines d'Antananarivo,

Honorables invités,

Mesdames et Messieurs,

Mes premiers mots sont pour remercier Monsieur le Recteur de l'Université de Lleida, Madame la Doyenne de la Faculté des Lettres de cette Université et du corps professoral de cette même Université qui ont accepté la proposition de mes parrains, MM. Albert Roca, professeur à l'Université de Lleida et Ferran Iniesta, professeur à l'Université de Barcelona et m'ont décerné ce titre de Docteur Honoris Causa. J'associe à ces remerciements la Casa África pour son soutien.

Cette initiative de la prestigieuse Université de Lleida m'honore et par-delà mon humble personne, honore mon Département d'Histoire, ma Faculté des Lettres ainsi que mon Université d'Antananarivo.

En recevant cette distinction, je pense à mes collègues qui sont partis pour un monde meilleur sans qui je n'aurais pu m'épanouir dans un cadre de travail enthousiasmant. Je remercie mes collègues qui vivent encore, dans des conditions difficiles, il est vrai, et qui voient les résultats de leurs efforts et de leurs sacrifices, disparaître sous leurs yeux (non-parution de la revue d'histoire *Omaly sy Anio – Hier et Aujourd'hui* – connue aux quatre coins du monde dans les années 1970, 1980 jusqu'au début des années 1990 ; cessation de la publication de la série « Études historiques » ; disparition des Colloques Internationaux d'Histoire Malgache qui réunissaient dans les chefs-lieux des provinces, tous les deux ans, enseignants et étudiants de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines d'Antananarivo, des traditionnistes et connaisseurs d'histoire de nos régions, des spécialistes étrangers du passé de Madagascar (venant d'Europe, des États-Unis d'Amérique, et de l'Afrique).

Ces collègues, disparus ou vivants, ont constitué un groupe soudé, uni dans la volonté commune de connaître et de faire connaître l'histoire de Madagascar. Ils ont tout mon respect. J'admire mes collègues d'aujourd'hui dont certains sont des étudiants d'hier, à l'instar de Madame Helihanta Rajaonarison, dynamique Directrice de Département d'Histoire, formée au sein de la filière Archivistique. Ils se dévouent à former la jeunesse du pays malgré l'état d'abandon dont eux et leur Université sont victimes.

Toute ma reconnaissance à tous ceux qui nous ont apporté leur aide et leur soutien, comme l'organisme « Foi et justice » dirigé autrefois par le regretté Sylvain Urfer et actuellement par Nicolas Pesle, surtout dans le domaine des publications.

Le Département d'Histoire a ouvert des « filières professionnalisantes » (l'Archivistique, la Muséologie, la Documentation et les Sciences Sociales du Développement) sans dotation budgétaire, mais avec les soutiens d'ici, dès Madagascar (dont le Ministère de la recherche scientifique et technologique pour le développement, à travers le titulaire de l'époque, Monsieur Zafera Rabesa Antoine), et d'ailleurs comme l'ORSTOM (Office de la recherche scientifique et technique d'outre-mer), aujourd'hui IRD (Institut de recherche pour le développement), grâce à l'entregent de Jacques Lombard et de Sophie Goedefroit. Je n'oublie pas Philippe Beaujard, du Centre national de recherche scientifique (CNRS) et de l'École des hautes études en sciences sociales (EHESS) de Paris, fin connaisseur des

sociétés du Sud-est et dont les travaux montrent bien l'insertion de Madagascar dans les histoires des mondes de l'océan Indien.

Le dynamisme et le rayonnement du Département d'Histoire ont été rendus possible grâce à la présence de notre bonne fée en la personne de Mme Rambeloson Jeannine – notre Présidente de la Faculté des Lettres d'alors – qui nous a encouragés, soutenus et défendus dans toutes nos initiatives. Madame, recevez toute ma gratitude et celle des historiens et historiennes qui ont travaillé sous votre autorité.

Je remercie enfin ma famille, surtout mes filles qui ont dû souffrir en voyant leur père pris dans le tourbillon de ses tâches d'enseignant-chercheur, de ses activités syndicales et des combats qu'exigeaient ses engagements politiques.

Mais se demanderaient certains : histoire et politique peuvent-elles aller ensemble ?

Des historiens de par le monde ont été engagés dans leur temps. Ils ont vécu des engagements militants. Je ne fais que marcher sur leurs traces, je pense. Je suis, comme disent des collègues catalans, un « périphérique » comme les Catalans le sont en Espagne ; d'où, me semble-t-il, ma sensibilité à la diversité, au respect des histoires locales ou régionales et des pouvoirs locaux. Oui, histoire et politique peuvent ou doivent aller ensemble ; oui, l'histoire est importante pour l'engagement politique.

- Comment peut-on envisager l'avenir si l'on ne sait que peu de choses du présent et que l'on ignore des pans entiers du passé ?
- Comment peut-on s'intéresser à et intéresser les étudiants à la vie des personnes du XVIe au XIXe s., si l'on est insensible au sort de ses contemporains, c'est-à-dire des personnes d'aujourd'hui ?

Monsieur le Président de l'Université d'Antananarivo, merci d'avoir accepté d'organiser cette cérémonie de remise du titre de Docteur Honoris Causa.

Monsieur le Recteur de l'Université de Lleida, encore une fois, merci de m'avoir décerné ce titre de Docteur Honoris Causa.

Antananarivo, 18 octobre 2023

Discours de clôture, Dr. Mamy Ravelomanana

Excellence Monsieur le Président de l'Université d'Antananarivo, Pr. Mamy Ravelomanana,

Excellence Monsieur le Recteur de l'Université de Lleida,

Chers Collègues de l'Université de Lleida,

Chers Collègues de l'Université d'Antananarivo,

Cher Manassé Esoavelomandroso,

Mesdames, Messieurs, Honorable Assistance,

Nous sommes réunis dans cette Salle des Présidents de l'Université d'Antananarivo pour célébrer un moment particulièrement marquant : la remise d'un titre de Docteur Honoris Causa.

L'Université de Lleida et son Excellence Monsieur le Recteur Jaume Puy, délèguent, ce jour, à cause de circonstances exceptionnelles, au président de l'Université d'Antananarivo, la remise du titre de Docteur Honoris Causa de l'Université de Lleida à Esoavelomandroso Manassé.

Cette distinction honorifique a une valeur hautement honorifique dans la mesure où elle est décernée à une personnalité dont l'engagement ou les œuvres s'inscrivent dans l'esprit de l'université qui la décerne et où les travaux académiques et la pensée critique, propre aux universitaires, demeurent une priorité.

Monsieur Manassé Esoavelomandroso est bien connu des Malgaches, en général, à travers son parcours politique remarquable, ancien ministre de l'Énergie et des Mines (1996-1997), ministre de l'Industrialisation et de l'Artisanat (1997-1998) et député de Madagascar (1992-1995) vice-président de l'Assemblée nationale (1998-2002).

D'autre part, il a œuvré pour l'éducation malgache et l'Université pendant plus de cinquante ans, de 1972 à aujourd'hui au sein de la Faculté des Lettres et des Sciences Humaines comme historien.

Ces reconnaissances institutionnelles se doublent désormais d'une reconnaissance scientifique au niveau international, car, à travers ce titre de Docteur Honoris Causa, l'Université de Lleida reconnaît les travaux académiques de Manassé Esoavelomandroso moins connus à Madagascar, même s'ils sont parvenus jusqu'en Catalogne et en Espagne.

Il les a dispensés à travers des séminaires *Territoires, pouvoirs et identités, Les mutations politiques de la 1re à la 4e République à l'Université de Lleida et Le XIXe siècle : Le Royaume de Madagascar ou l'unification avortée, Visions d'autogouvernement à Madagascar et en Catalogne* » à Barcelone.

Ses travaux scientifiques révèlent une remise en cause des patterns classiques de l'Histoire de Madagascar, comme il se doit pour tout académicien, tout en défrichant les liens vers une région de l'Europe, la Catalogne, pour que chaque peuple, chaque culture, chaque universitaire se voit dépositaire et créateur de savoirs partagés au bénéfice de toutes et tous.

Vos collègues à Madagascar et en Catalogne, à travers leurs enseignements et les recherches, discuteront vos analyses et vos concepts et les feront vivre.

Devant nos collègues de l'Université de Lleida, et par délégation donnée par son Excellence Monsieur le Recteur Jaume Puy et au nom de l'Université de Lleida, je vous décerne le titre de Docteur Honoris Causa de l'Université de Lleida et vous remets les insignes qui symbolisent ce titre.

Discours de clôture, Mgfc. Sr. Jaume Puy Llorens

Je souhaiterais vous adresser quelques mots et je voudrais commencer par exprimer ma satisfaction, puisque l'Université de Lleida, que je préside, a pris l'initiative de renforcer les liens et la reconnaissance mutuelle entre les universités catalanes ou, par extension, entre les universités de l'État espagnol et d'Europe et les universités africaines, et de le faire avec un but exemplaire : la première remise d'un doctorat honoris causa à un historien essentiel d'une université africaine, au sud du Sahara, l'illustre professeur Manassé Esoavelomandroso, de l'Université d'Antananarivo.

Dans la *laudatio*, le professeur Ferran Iniesta, professeur d'histoire de l'Afrique à l'Université de Barcelone et professeur à l'Université d'Antananarivo pendant trois ans et le professeur Albert Roca, professeur d'Anthropologie culturelle à l'Université de Lleida, ont souligné les mérites de la figure et de la carrière académique du professeur Manassé Esoavelomandroso, largement reconnu par la communauté internationale et qui donnent une importance particulière à cette remise qui reconnaît que la mémoire de l'humanité ne peut être construite qu'à partir de la diversité qui enrichit la société globale, à partir de perspectives historiographiques multiples et rigoureuses qui ne cachent pas les conflits passés afin de créer une communauté mondiale conciliante et inclusive.

La construction de cette communauté est un tollé généralisé dans notre société, et, en particulier, c'est aussi en Afrique, au sud du Sahara, une grande région avec le plus grand potentiel de croissance économique dans les décennies à venir, c'est déjà la deuxième région à la croissance la plus rapide, et avec le plus grand potentiel de croissance humaine, étant donné qu'elle possède le plus grand réservoir de jeunes de la planète.

Le rôle moteur des peuples africains dans la construction de sociétés inclusives et la volonté de ceux-ci de se montrer avec toute leur personnalité et de participer à la résolution des problèmes à l'échelle mondiale, malgré leur croissance, est souvent encore dissimulé sous des stéréotypes érigés par un système colonial qui déshumanisait les peuples assujettis, niant leur passé, leur essence et leurs valeurs, comme le dénonce Frantz Fanon dans son livre emblématique *Les damnés de la terre* (publié quelques jours avant sa mort, en 1961).

Dans un autre domaine scientifique, mais partageant la même essence, le livre *Épistémologies du Sud* apporte une contribution à la réflexion et à la discussion sur les connaissances en soulignant qu'il n'y a pas d'épistémologie unique, c'est-à-dire que l'épistémologie occidentale n'est pas la seule à exister malgré son hégémonie dominante. Conclusion : Il n'y a pas de possibilité de justice sociale mondiale sans justice cognitive mondiale.

Ce petit échantillon référentiel ne serait pas suffisamment véridique ou complet si nous n'ajoutions pas également la perspective féministe au courant de pensée décoloniale.

Ce n'est qu'ainsi que les axes de l'oppression qui s'entrecroisent se manifestent : race, classe, sexe/genre, comme en témoigne l'auteure afro-américaine bell hooks, figure clé du féminisme antiraciste. Cette intersection a été cataloguée par María Lugones comme la construction centrale du système de pouvoir du monde capitaliste dans lequel nous sommes plongés.

Le professeur Manassé Esoavelomandroso a été un précurseur de l'application de la perspective décoloniale du savoir – lorsque cette terminologie n'avait pas encore été inventée – lorsqu'il a entrepris de revoir et de reformuler l'histoire de Madagascar, et par conséquent sa mémoire collective, à partir de la critique de l'héritage de l'historiographie coloniale. Ce mérite est d'autant plus indéniable qu'il l'a fait dans une discipline, l'histoire, qui, contrairement à la sociologie ou à la philosophie, n'a pas été très réceptive aux propositions décoloniales, comme l'a souligné d'ailleurs l'historienne et professeure à l'Université de Rouen, Lissell Quiroz.

Le travail scientifique et universitaire du professeur Esoavelomandroso a été précurseur dans le processus de récupération des universités africaines qui luttent pour être transformatrices dans leurs sociétés et territoires et qui, dans différents cadres de collaboration comme celui de l'Association des universités africaines, font face aux défis d'améliorer leur impact, de réviser leurs programmes et leurs méthodes d'enseignement, de mettre en place des mécanismes de garantie de qualité et de promouvoir la recherche, le tout dans un contexte de financement insuffisant, de dégradation des infrastructures et d'accès inadéquat à l'enseignement supérieur.

L'Université de Lleida avec la cérémonie d'aujourd'hui assure une continuité à un regard soutenu et croissant vers le continent voisin. Bien avant l'adoption du Plan Afrique qui est maintenant renouvelé par la Généralité de Catalogne (Gouvernement de Catalogne), l'Université de Lleida avait déjà choisi de promouvoir les alliances de la connaissance avec les pays du continent africain. Au cours des dernières décennies, l'Université de Lleida a promu plusieurs projets de recherche et développement expérimental (R&D) associés à la convocation de l'Agence catalane de coopération au développement (ACCD) et de l'Institut catalan international pour la paix (ICIP), entre autres.

Elle a également promu des projets de transfert de connaissances par l'intermédiaire de l'Agence espagnole de coopération internationale au développement (AECID) ou du Réseau Vives qui soutient le projet Fisiàfrica commencé à l'Université de Lleida. Fruit de la collaboration entre la Faculté des sciences infirmières et de physiothérapie et l'Unité de développement et de coopération, ce projet a permis à une trentaine de jeunes des universités du Mozambique et de la Gambie d'obtenir leur diplôme en physiothérapie.

De même, des projets ont été promus à travers les convocations de l'Unité de développement et de coopération de l'Université de Lleida, axés sur les sociétés au sud du Sahara.

En ce qui concerne l'enseignement, l'Université de Lleida est devenue l'une des premières universités à intégrer l'Histoire de l'Afrique comme matière dans ses plans d'études, elle a promu des réseaux internationaux de chercheurs avec des partenaires africains comme le réseau Santé, cultures et développement en Afrique (SACUDA) ou l'Alliance intercontinentale d'études urbaines. De la même façon, l'Université de Lleida a organisé des séminaires internationaux portant sur les sociétés africaines comme *Les visions du monde africain* (cette année se tiendra la 10e édition), les *Journées sur le genre et le développement* (8 éditions), tous deux devenus des modèles dans l'État espagnol, et de manière particulièrement significative, l'Université de Lleida a été l'un des piliers du Master euro-africain en sciences du développement « Cultures et développement en Afrique » (2010-2014), une initiative pionnière en Europe, reconnue pour sa qualité dans divers domaines, comme le Groupe Compostelle (Bruxelles 2013).

Précisément dans le cadre de cette dernière initiative, un master offert par trois universités africaines (Université Cheikh Anta Diop, à Dakar, Université de Yaoundé 1, Université d'Antananarivo) avec une alliance d'universités catalanes (Université de Lleida, Université de Barcelone, Université Pompeu Fabra, Université Raymond-Lulle, Université Rovira i Virgili), le professeur Esoavelomandroso a apporté une contribution fondamentale, étant venu deux fois à Lleida et ayant accueilli à Madagascar l'une des principales réunions préparatoires.

Après avoir souligné les alliances africanistes auxquelles l'Université de Lleida a participé, il est tout à fait pertinent de remercier tout particulièrement Casa África, rattachée au ministère des Affaires étrangères, de l'Union européenne et de la Coopération.

Casa África a été un compagnon de voyage généreux dans tout ce rapprochement universitaire de la réalité africaine, depuis le master Cultures et développement en Afrique (CUDA) à la célébration des Congrès ibériques d'études africaines, jusqu'à la reconnaissance que nous faisons aujourd'hui au professeur Manassé Esoavelomandroso avec la remise d'un doctorat honorifique. L'évolution de son état de santé, depuis le début de la procédure, nous a déconseillé une cérémonie en présentiel, mais la technologie et le fervent soutien de Casa África ont été essentiels et ont rendu possible cette cérémonie. Casa África a immédiatement perçu l'importance primordiale de reconnaître que le monde universitaire possède aussi de précieux membres, indispensables, dans le sud, y compris dans les terres au-delà du Sahara et dans leurs institutions de recherche.

Je tiens à remercier vivement le professeur Manassé Esoavelomandroso d'avoir accepté de faire partie de notre corps professoral de docteurs, les professeurs Albert Roca et Ferran Iniesta d'avoir parrainé cette nomination, et j'adresse également toute ma gratitude à l'Unité de développement et de coopération de l'Université de Lleida pour avoir promu depuis des années, des études, des conférences, des séminaires sur le monde africain et des projets de coopération avec des universités africaines.

Je souhaite que l'Université de Lleida, avec des cérémonies de reconnaissance comme celle qui nous rassemble aujourd'hui, qui rapproche et unit deux continents, contribue à améliorer le monde universitaire et la société.

Pour atteindre cet objectif, nous avons une tâche énorme à accomplir, cela suppose aller vers un monde moins inégalitaire, plus juste, plus équitable, plus pacifique et plus respectueux de la planète, notre maison commune, où la diversité soit valorisée et rendue possible par l'unité. Probablement pour y parvenir, faut-il inévitablement une étape préalable, dont parlait Edgar Morin, c'est-à-dire que l'espèce humaine arrive à se constituer en tant qu'« humanité ». Et, oserais-je le dire, cela doit se faire conformément au principe d'universalité, qui implique la responsabilité que tous les hommes,

où qu'ils soient, puissent mener une vie digne sans supporter le poids de la prospérité matérielle des autres.

Je vous remercie beaucoup de votre présence.

ENGLISH

Laudatio, Sra. Isabel Santaulària Capdevila

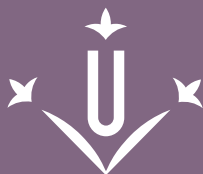
As dean of the Faculty of Arts, I am deeply honoured to advance the proposal of Professor Manassé Esoavelomandroso as Doctor Honoris Causa by our university.

It is not my place to recount the merits that have already been highlighted, but I would like to emphasise one that is very dear to the Faculty I humbly represent.

As Edward Said argued, imperialism is not just a political, economic or military project, but it also and very importantly operates at a cultural and ideological level.

Defiance, therefore, to be fully effective, needs to throw off imperial subjection also from the mind, as Kenian writer Ngugi wa Thiong'o brilliantly exposed. Decolonisation, after all, is a process of cultural resistance that depends on reclaiming history and rewriting it for the purpose of re-legitimizing self-determination and national identity, free from the shackles of the colonial and imperial past.

For thinkers like Michel Foucault, Roland Barthes or Hayden White, the writing of history is, fundamentally, a poetic art. And if history is, implicitly, an artistic discipline, it has the enormous power to imagine a vision that goes beyond colonial and imperial underpinnings and that challenges the authority of the white West, an endeavour that has been the life-work of Professor Esoavelomandroso.

Universitat de Lleida